

Monica Äikäs

VAD HÄNDER MED SAMBANDSORDEN VID ÖVERSÄTTNING?

Om explicit satskonnektion i översatt läromedelstext

I Inledning

I mitt arbete med att språkgranska läromedel som är översatta från finska till svenska har jag kommit att fästa mig vid konnektivernas, sambandsordens, roll i texten. Det händer att jag vid språkgranskningen lägger till en extra konnektiv i den svenska texten om jag tycker att sambandet mellan meningarna annars är oklart. I sådana fall har jag ibland kontrollerat med den finska ursprungstexten och upptäckt att en konnektiv som saknas i den svenska texten faktiskt finns med i ursprungstexten. Konnektiver kan alltså tappas bort i översättningsprocessen. Om detta fenomen har jag skrivit artikeln *Vart tog sambandsorden vägen? Om konnektiver och andra småord i översatt läromedelstext* (Äikäs 2004).

Det kan också hända att översättaren för in konnektiver som saknas i ursprungstexten och på detta sätt gör texten tydligare. Vidare finns det fall där ursprungstextens konnektiver visserligen inte har en direkt motsvarighet i översättningen men ändå återges på något sätt, kanske med en helt annan konstruktion. Jag ska i denna artikel ge en översikt över de olika sätt på vilka konnektiver behandlas i översättningar. Jag ska också jämföra ett sammanhängande textavsnitt på finska med samma text i svensk översättning för att se vilka motsvarigheter de finska konnektiverna har i svenskan och vice versa.

Först ska jag kort behandla begreppen textbindning och satskonnektion, förekomsten av konnektiver i läromedelstext och konnektivernas roll för läs-förståelsen.

II Teoretisk bakgrund

II.1 Textbindning

De mekanismer i språket som gör att satser och meningar i en text binds ihop så att texten bildar en sammanhängande helhet kallas textbindning, och studiet av de här mekanismerna hör hemma inom textlingvistik. En klas-

siker i ämnet är boken *Cohesion in English* av Halliday & Hasan (1976). För svenskans del har textbindningen behandlats bl.a. av Gunnel Källgren i *Innehåll i text* (1979) och av Lennart Hellspong och Per Ledin i *Vägar genom texten* (1997). En grundlig framställning ger Catharina Nyström i *Hur hänger det ihop?* (2001). Nyström räknar med tre grundläggande slag av textbindning, nämligen referensbindning, tematik och satskonnektion. Den här artikeln ska handla om satskonnektion.

II.2 Satskonnektion

Man brukar skilja mellan **implicit** (omarkerad) och **explicit** (markerad) satskonnektion (C. Nyström 2001, s. 100). Att konnektionen är implicit betyder att sambandet mellan satserna och meningarna i en text framgår utan att det uttryckligen markeras. Den här artikeln ska dock handla om explicit konnektion, som innebär att sambandet markeras med hjälp av speciella sambandsord, så kallade **konnektiver**. Ofta skiljer man mellan fyra grundläggande typer av konnektion. C. Nyström (2001, s. 101 f.) talar om **additiv konnektion** (vanliga konnektiver är *och, samt, även, också, dessutom*), **temporal konnektion** (vanliga konnektiver är *sedan, innan, medan, under tiden*), **komparativ konnektion** (vanliga konnektiver är *men, än, så ... som, i stället*) och **kausal konnektion** (vanliga konnektiver är *därför att, eftersom, om*). Det är inte fråga om några slutna grupper, utan det förekommer att en konnektiv som i allmänhet signalerar en viss typ av konnektion i någon kontext kan signalera en annan typ av konnektion – så kan till exempel det vanligen additiva *och* i vissa sammanhang förmedla kausal betydelse (Nordman 1992, s. 135).

Jag vill påpeka att olika forskare räknar med något olika typer av konnektion – så har till exempel Halliday & Hasan 1976 och Hellspong & Ledin 1997 en typ **adversativ konnektion** i stället för C. Nyströms komparativa konnektion.

Det är inte alltid entydigt vilka ord eller uttryck som ska räknas som konnektiver. Enligt C. Nyström (2001, s. 100 f.) återfinns konnektiverna i allmänhet i ordklasskategorierna konjunktioner, subjunktioner och konjunktionella adverb. Nyström konstaterar dock (s. 101): "I praktiken är dock språkbruket mera kreativt än så och ganska många olika fraser kan göra tillfällig tjänst som konnektiver." Det kan tilläggas att de satser som binds ihop av konnektiver inte alltid behöver vara fullständiga satser. Det kan också vara fråga om elliptiska satser som saknar subjekt eller predikat eller om satsförkortningar av olika slag, till exempel infinitivfraser (C. Nyström 2001, s. 109).

I denna artikel följer jag C. Nyströms (2001) principer för definition och indelning av konnektiver. Jag använder Nyströms typbeteckningar också för de finska markörerna, eftersom det går att bestämma hur de typer av markörer som anges i *Iso suomen kielioppi* (2004) motsvarar Nyströms typer (se II.3 nedan).

II.3 Konnektiver i finskan

Den stora grammatikboken *Iso suomen kielioppi* (2004, s. 1068) räknar med två grupper av konnektionsmarkörer i finskan: **konjunktiot** (ex.: *ja, mutta, jos, sillä, mikäli, vaan*), som i huvudsak motsvarar konjunktioner och subjunktioner, och **konnektiivit** (ex.: *edes, kuitenkin, myös, nimittäin*), som i huvudsak motsvarar konjunktionella adverb. I denna artikel kallar jag bägge grupperna för konnektiver.

De finska konnektionsmarkörerna klassificeras i *Iso suomen kielioppi* (2004, s. 1069) enligt följande konnektionstyper: **additiivinen** och **disjunktiviivinen** (motsvarar C. Nyströms typ additiv konnektion), **kontrastiivinen**, **knessiivinen** och **vertaileva** (motsvarar C. Nyströms typ komparativ konnektion), **temporaalinen** (motsvarar C. Nyströms typ temporal konnektion) samt **kausaalinen** och **konditionaalinen** (motsvarar C. Nyströms typ kausal konnektion). *Iso suomen kielioppi* (2004, s. 1070) konstaterar dock att klassificeringen av de semantiska relationerna mellan satser inte kan bli heltäckande, eftersom konnektionsmarkörerna har en mycket vid betydelse och kan användas på många olika sätt.

II.4 Konnektiver i läromedelstext

Eftersom konnektiverna används för att tydliggöra samband mellan satser och meningar förefaller det självklart att de kan ha en extra viktig funktion i läromedelstext. I synnerhet lässvaga elever behöver allt tänkbart stöd för att se samband i texten (Ransgart 2004, s. 23). Ändå anser många forskare att det finns för få konnektiver just i läromedelstext. Martin Ransgart (2004, s. 22) konstaterar: "Bristande textbindning i allmänhet och just avsaknaden av bindeord i synnerhet är ett drag som av forskare uppmärksammas i en del läroböcker." Ransgart (2004, s. 23) menar att bristen på bindeord kan förklaras av "det begränsade utrymmet och att man strävar efter korta meningar och en enkel syntax". Lars Melin (1995, s. 114) talar om "en för läroböcker – åtminstone på grundskolenivå – karakteristisk brist på sammanbindande småord som konjunktioner, subjunktioner och sammanbindande adverb".

Ingegerd Nyström (1999, s. 60) påpekar att det finska läroboksspråket lider av samma brister som det svenska: "Korta meningar, raka påståenden, minimala textkommentarer har bevisligen varit ett ideal även för de finska läroboksskribenterna." Också Pirjo Karvonen (1995, s. 108 f.) betraktar avsaknad av konnektiver som utmärkande för de finska läromedel i biologi och geografi som hon har undersökt.

II.5 Konnektiver, läsförståelse och läsbarhet

Kan det objektivt mätas hur stor betydelse konnektiverna har för läsförståelsen? Det finns några undersökningar av elevers förståelse av svensk läromedelstext (Melin 1992, Reichenberg 2000, Ransgart 2003) där konnektiverna spelar en viss roll, men det är svårt att dra några entydiga slutsatser av resultaten eftersom också andra variabler och faktorer inverkar. Åtminstone Reichenbergs och Ransgarts resultat tyder i alla fall på att konnektiverna ökar läsförståelsen.

Sambandet mellan konnektiver och läsförståelse är dock inte enkelt och entydigt. Som Ransgart framhåller har en djupare förståelse av texter att göra med djupare nivåer än den ytnivå som bl.a. konnektiverna representerar. Det gäller bland annat textens innehållsliga struktur och disposition (Ransgart 2003, Ransgart 2004). Viktiga aspekter är också verklighetsbeskrivning, textperspektiv och funktionsinriktning, som enligt Britt-Louise Gunnarsson (1984, s. 13) är avgörande för begripligheten.

Att djupare nivåer är viktiga för läsförståelsen innebär dock inte att textens läsbarhet på ytnivån saknar betydelse. Sammanhang på ytnivån kan göra det lättare att uppfatta sammanhang på en djupare nivå. Ransgart (2003, s. 41) påpekar att ytvariabler – i hans undersökning bland annat kausala konnektiver – "polerar textens språkliga yta så att läsbarheten i många fall ökar. Och en ökad läsbarhet innebär att eleverna får större möjlighet att ta till sig det som står i texten." Gunnarsson (1984, s. 13) konstaterar om ett test som hon har gjort: "Ytspråket hade ... betydelse som förmedlare av textperspektivet och funktionsinriktningen." C. Nyström (2001, s. 11 o. 157) diskuterar begreppen koherens (de djupt liggande innehållssamband som bildar en text) och kohesion (de lokala sambandsmekanismerna på textytan) och säger att kohesionen är till hjälp när läsaren ska uppfatta koherensen: "kohesionen signalerar textens koherens".

När det gäller översättning tycker jag att ytnivån faktiskt har en speciell betydelse i förhållande till andra nivåer. Jag menar då att en översättare säl- lan har möjlighet att direkt påverka sådana nivåer som textens indelning i avsnitt och stycken eller textperspektivet, medan han eller hon däremot i

viss mån kan förbättra läsbarheten på ytan bland annat genom att vara noggrann i fråga om konnektiverna. Naturligtvis hjälper det inte att putsa på ytan om de underliggande sambanden inte fungerar, men översättaren kan åtminstone se till att de djupare samband som finns signaleras så bra som möjligt.

II.6 Litteratur om hur konnektiver behandlas vid översättning

Lita Lundquist har i *Oversættelse. Problemer og strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv* (1994) behandlat översättning av konnektiver ur textlingvistisk synvinkel. Hon betraktar sammanhanget (sambandet mellan satserna i en text) som en översättningsenhet där konnektiverna ingår som en undergrupp (Lundquist 1994, s. 4 f.) och diskuterar olika svårigheter vid återgivning av relationer mellan sats. Några principiella synpunkter på hur översättare kan beakta kopplingsförhållanden av olika slag, däribland konnektivkoppling, ges också av Rune Ingo i boken *Från källspråk till målspråk* (1991a, s. 117 ff.).

Paula Huhtalas avhandling *Från teori till praktik* (1995) handlar om förändringar (översättningsbyten) vid översättning från finska till svenska. Huhtalas material omfattar olika slags texter, och de förändringar hon upptäcker gäller också konnektiver och andra småord. Det förekommer bortfall av konnektiver, till exempel *samalla hetkellä* 'i samma ögonblick', *edes* 'inte ens, åtminstone' och partiklarna *-kin*, *-kaan*. Det finns också fall där översättaren har lagt till konnektiver som saknas i originalet, till exempel *också*, *och*, *då* och *medan*.

Shoshana Blum-Kulka framhåller i artikeln *Shifts of Cohesion and Coherence in Translation* att översättningsprocessen kan leda till förändringar i fråga om de textuella relationerna i en text. Målspråkstexten kan vara mer eller mindre explicit än källspråkstexten beroende på grammatiska skillnader mellan språken. Det är enligt Blum-Kulka (2004, s. 292 ff.) också möjligt att det finns en universell tendens hos översättare att göra texter mer explicita på målspråket, vilket kan ske till exempel genom att översättaren för in extra konnektiver i målspråkstexten.

Ingegerd Nyström kommer i *Språktips för läromedelsförfattare* (1999) in på frågan om textbindning i översättningar av läromedel. Hon konstaterar att det finska läroboksspråket ofta har dålig textbindning och påpekar i det sammanhanget: "Vid översättning är det naturligtvis inte nödvändigt att överföra svagheter från originalspråket, men det har heller inte funnits en språksyn som skulle ha framtvingat mer sammanhängande texter på svenska" (I. Nyström 1999, s. 60). När det gäller läromedel som översätts

från finska till svenska kan vi alltså anta att konnektiver ofta saknas både i den finska ursprungstexten och i den svenska översättningen. Men I. Nyström (1999, s. 60) påpekar vidare att det också kan gå så att textuella signaler som faktiskt finns i en finsk text försvinner i översättningsprocessen: "just sambandsmarkörer, pronomen och andra småord samt en del textkommentarer kan gå förlorade vid översättning". Detta att konnektiver som finns i den finska texten utelämnas vid översättning har jag själv skrivit om (Äikäs 2004).

III Strategier vid översättning av konnektiver

Jag vill i denna artikel diskutera olika sätt på vilka konnektiver används för att återge samband vid översättning från finska till svenska. För det ändamålet räknar jag med fyra översättningsstrategier när det gäller konnektiver, nämligen 1. **direkt motsvarighet**, 2. **förändrad motsvarighet**, 3. **tillägg** och 4. **bortfall**. Termerna direkt motsvarighet, tillägg och bortfall används av Huhtala (1995, s. 44 f.)¹⁰, men förändrad motsvarighet är min egen term. Mina strategier förändrad motsvarighet, tillägg och bortfall ingår i Huhtalas översättningsbyten, men Huhtala har fler undergrupper och dessutom en annan indelning. Jag har gjort en egen indelning som jag tycker är lämplig för mitt ändamål.

Jag illustrerar strategierna med exempel på finska och svenska, i ett fåtal fall något redigerade i fråga om detaljer som inte har någon betydelse i sammanhanget. Exempelen är tagna ur några finska läroböcker för högstadiet och gymnasiet och svenska översättningar av dessa. De finska läroböckerna är följande: *LUMO Fysiikan ja kemian käsikirja* (1997), *Askeleet, uskontoa luokille 7–9* (2000), *Terveiden portaat, Terveystietoa luokille 7–9* (2003), *Koulun maantieto, Riskien ja mahdollisuuksien maailma* (2003) och *BIOS 2 Solu ja perinnöllisyys* (2004). Det är fråga om tre böcker för högstadiet och två för gymnasiet. Eftersom de svenska översättningarna är manuskript och inte helt överensstämmer med de böcker som senare i redigerad form har getts ut som motsvarigheter till de finska böckerna anger jag inte namn och utgivningsår för dem.

De svenska texterna har sänts till mig för språkgranskning av förlagen Schildts respektive Söderströms. Det är uttryckligen fråga om manuskript, inte om slutgiltig, redigerad, tryckt text. Jag vill nämligen kunna studera de lösningar och strategier som översättarna själva har valt. Det bör dock på-

¹⁰ Huhtalas undersökning gäller alla slags textelement i översättningar, inte endast konnektiver.

pekas att vissa ändringar i de svenska texterna kan ha gjorts av förlagsredaktörer och sakgranskare redan innan texterna har sänts till mig.

Jag utgår från själva konnektiverna, men den viktigaste aspekten är naturligtvis hur de samband som konnektiverna uttrycker blir överförda från källspråk till målspråk. Den övergripande strategin för översättning av konnektiver sammanfattas av Lundquist (1994, s. 59): "Strategien for oversættelse af eksplicite konnektorer og implicite relationer er naturligvis at vælge en konnektor, eller en anden konstruktion på målsproget, der gengiver samme relation." Trots att relationen är det viktigaste tycker jag att också konnektiverna som ord och uttryck förtjänar uppmärksamhet. Därför diskuterar jag till exempel olikheter i stilvalör mellan konnektiver med samma betydelse.

Av utrymmesskäl är jag tvungen att använda relativt korta exempel, två eller tre meningar, och det innebär att läsaren inte kan se hela sammanhanget och alla faktorer som inverkar. Ett samband kan eventuellt komma fram på något annat ställe i originalet eller översättningen än i exempelmeningarna. För att synliggöra så många bidragande faktorer som möjligt kommer jag därför i kapitel IV att jämföra satskonnektionen i ett sammanhängande textavsnitt på finska med satskonnektionen i samma text i svensk översättning. De strategier som behandlas i detta kapitel kommer att utgöra stomme också för den analysen.

De exempel jag använder är tagna ur läromedel, men översättningsstrategierna begränsar sig naturligtvis inte till läromedelstext. Det kan också påpekas att läroboksspråk inte är någon enhetlig företeelse (Melin 1995, s. 121). Hur olika textdrag påverkar konnektionen går jag dock inte in på i denna artikel.

Konnektiver och uttryck som motsvarar konnektiver på det andra språket är skrivna med fetstil. I fråga om vilka ord och uttryck som ska betraktas som konnektiver följer jag som sagt de principer som anges av C. Nyström (2001).

III.1 Direkt motsvarighet

Direkt motsvarighet definierar jag så att en konnektiv i finskan har en lexikonmotsvarighet i den svenska översättningen och att också relationen mellan satserna i källspråket blir korrekt överförd. Lundquist (1994, s. 38 ff.) talar om "direkte oversættelser" och räknar med tre strategier inom denna grupp. Det är närmast den tredje av dessa, "ordret oversættelse", som det är fråga om här.

- (1) Myös paksun hiekkakerroksen läpi suodatettu tekopohjavesi kelpaa suoraan juomavedeksi. Pintavedet **sen sijaan** on puhdistettava. Artificieltt grundvatten, som filtrerats genom tjocka sandlager kan i allmänhet också direkt användas som dricksvatten. Ytvattnet bör **däremot** renas.
- (2) ”Minä” myös muuttuu elämän aikana, se ei ole koskaan valmis. **Silti** voit usein olla tyytyväinen itseesi. Jaget förändras under hela vår livstid, jaget blir aldrig färdigt. **Trots det** har du all orsak att vara rätt nöjd med dig själv.

Här betraktar jag *sen sijaan* och *däremot* respektive *silti* och *trots det* som direkta motsvarigheter trots de formella olikheterna (två ord mot ett). De är lexikonmotsvarigheter och det innehållsliga sambandet blir också korrekt överfört. På samma grund betraktar jag också *nykyisin* (’nuförtiden’) och *i dag* i följande exempel som direkta motsvarigheter trots olikheterna i absolut betydelse.

- (3) Ennen ihmiset ottivat juomavetensä suoraan läheisestä joesta tai järvestä. **Nykyisin** tämä ei juuri ole mahdollista. Förr tog människan ofta sitt dricksvatten direkt från en närbelägen älv eller en sjö. **I dag** är detta för det mesta inte mera möjligt.

Ibland kan en konnektiv i källspråket och motsvarande konnektiv i målspråket ha olika syntaktisk ställning.

- (4) Otsoni tuhoaa taudinaiheuttajia tehokkaasti ja parantaa **samalla** veden hajua ja makua. Ozon är ett effektivt desinficeringsmedel, som **samtidigt** förbättrar vattnets smak.

Här är *samalla* och *samtidigt* otvivelaktigt lexikonmotsvarigheter, men deras syntaktiska ställning är olika. *Samalla* ingår i en elliptisk huvudsats inledd av *ja* och *samtidigt* i en relativ bisats inledd av *som*. Jag räknar ändå *samalla* och *samtidigt* som direkta motsvarigheter här, eftersom relationen blir korrekt överförd.

Ibland kan två konnektiver inte räknas som direkta motsvarigheter trots att de är lexikonmotsvarigheter och innehållet blir korrekt återgivet. Det kan till exempel hända att de inte motsvarar varandra i fråga om stilvärde, som **koska** och **ty** på s. 101 nedan.

III.2 Förändrad motsvarighet

Förändrad motsvarighet innebär att en konnektiv i källspråket eller målspråket inte har en direkt motsvarighet utan någon form av indirekt motsvarighet som uttrycker den ifrågavarande relationen på det andra språket. Motsvarigheten kan vara en konnektiv men behöver inte vara det.

III.2.a Förändrad motsvarighet som beror på strukturskillnader mellan språken

Ibland kan översättaren vara tvungen att ersätta ett uttryck för samband i källspråket med ett annorlunda uttryck i målspråket på grund av olikheter i språkens struktur. Huhtala (1995, s. 39) kallar detta för ”obligatoriska översättningsbyten”. Det är i princip inte fråga om innehållsliga skillnader, utan om att samma relation återges på olika sätt i de olika språken. I vissa fall kan dock det formella översättningsbytet också föra med sig innehållsliga förändringar.

När det gäller finska och svenska är en grundläggande skillnad att finskan är ett syntetiskt och svenskan ett analytiskt språk. Finskan skapar långa böjningsformer som motsvaras av flera ord i svenskan (Ingo 1991a, s. 187). I en lång finsk konstruktion kan det ingå partiklar, till exempel *-kin* och *-kaan* som i vissa fall motsvaras av konnektiver som *också*, *dessutom*, *därför* i svenskan.

- (5) Mikael oppi jo lapsena molemmat kielet. Kielten oppiminen tuntui muuten**kin** olevan hänelle helppoa. Mikael lärde sig båda språken redan som barn. Han hade **också** annars lätt för att lära sig språk.
- (6) Elämme oman itsemme kanssa koko elämämme. Ei ole**kaan** yhden-tekevää, mitä itsestämme ajattelimme. Man lever med sig själv hela sitt liv. **Därför** är det inte alls oviktigt vad du tänker om dig själv.

I exempel 6 har översättaren valt att återge partikeln *-kaan* med konnektiven *därför*. Detta har lett till en viss innehållslig nyansskillnad mellan originalet och översättningen. *Därför* är här ett starkare och mer explicit sambandsord än *-kaan*, som hade kunnat utelämnas utan att det i högre grad hade påverkat innehållet. Det finns många fall där *-kin*, *-kaan* inte nödvändigtvis behöver översättas alls. Att en text kan bli mer eller mindre explicit på målspråket än

på källspråket på grund av grammatiska skillnader mellan språken har diskuterats av Blum-Kulka (2004, s. 291 f.).

Finskan har ett mångsidigt system av infinita strukturer där verbet är en infinitiv- eller participform (*Iso suomen kielioppi*, s. 836). Svenskan gynnar däremot bisatser, som ibland inleds av konnektiver – i följande exempel *då* respektive *efter att*.

- (7) Huulisolujen **veltostuessa** veden puutteesta ilmaraot sulkeutuvat. Klyvöppningarna sluts **då** läppcellerna **slaknar** vid vattenbrist.
- (8) **Tutkittuaan** Raamattua ja **käytyään** Roomassa hän huomasi joitakin asioita, jotka kaipasivat hänen mielestään korjausta. **Efter att ha forskat** i Bibeln och **besökt** Rom, fäste han sin uppmärksamhet vid några missförhållanden som han ville rätta till.

I dessa exempel återges innehållet korrekt. Lundquist (1994, s. 58) diskuterar ett motsvarande fall där en participform på franska kan återges med en konstruktion med en konnektiv på danska.

Det förekommer också att en sats med en konnektiv i finskan översätts med en annan konstruktion i svenskan. Här motsvaras en sats med konnektiven *tällöin* av en preposition plus ett verbalsubstantiv i svenskan:

- (9) Humusta, savea ja muita epäpuhtauksia vedestä poistetaan saostamalla. **Tällöin** veteen lisätään alumiini- tai rautasuoloja. Humusämnen, lera och en del andra föroreningar avlägsnas med hjälp av utfällning **genom tillsats av** aluminium- eller järnsalter.

Frasen *genom tillsats av aluminium- eller järnsalter* skulle enligt min mening också kunna tolkas som en satsekvivalent konstruktion som inleds av en konnektiv och har en nomen actionis-avledning (*tillsats*) som huvudord (SAG 1, s. 222). Konstruktionen motsvarar satsen *genom att aluminium- eller järnsalter tillsätts*.

Finskans verbalsubstantiv på *-minen* översätts ofta bäst med en sats eller en infinitiv, eftersom de motsvarande svenska formerna på *-ande*, *-ning* lätt leder till att texten blir stel och onaturlig – om de alls kan användas. Här följer ett exempel där ett verbalsubstantiv på *-minen* har översatts med en bisats inledd av en konnektiv:

- (10) Voimavarojen **suuntaaminen** siihen, missä on hyvä ja siihen minkä kokee vahvuudeksi, kohentaa itsetuntoa.

Om du koncentrerar dina krafter på sådant du anser att du är bra på kan du höja din självkänsla.

Här har översättaren valt att tolka sambandet mellan satserna som ett kausalt samband som återges med *om*. Det skulle också vara möjligt att översätta *suuntaaminen* med en bisats inledd av *att* eller *när*. Konnektionen har alltså här blivit mer explicit på svenska eftersom översättaren har valt en speciell tolkning.

Det finns en hel del fall där strukturskillnader mellan finskan och svenskan leder till förändrad motsvarighet i fråga om konnektiver. Översättningsbytena kan föra med sig innehållsliga glidningar, till exempel så att ett samband uttrycks mer explicit i målspråket än i källspråket. Det gäller för översättaren att vara uppmärksam när det gäller innehållsnyanser och att kunna analysera källspråket så att betydelsen blir klar.

III.2.b Förändrad motsvarighet som inte beror på strukturskillnader mellan språken

I en del fall väljer översättaren att föra in en annan konnektiv än den direkta motsvarigheten trots att det inte föreligger strukturskillnader som tvingar honom eller henne till det. Det är fråga om en typ av det som Huhtala (1995, s. 44 ff.) kallar "frivilliga översättningsbyten". Innehållet kan förbli det samma, men det kan också förändras – i värsta fall kan det bli fråga om rena felöversättningar.

- (11) Merivesi on **niin** suolaista, **ettei** sitä voi juoda.

Havsvattnet är **för** salthaltigt **för att** kunna användas som dricksvatten.

Här är både *niin* – *ettei* och *för* – *för att* kausala konnektiver. Det föreligger ingen nämnvärd innehållsskillnad mellan originalet och översättningen trots den lilla skillnaden i absolut betydelse mellan uttrycken. Den ordagranna översättningen skulle ha varit *Havsvattnet är så salthaltigt att det inte kan drickas*.

I följande exempel har finskans konnektiv *siis* ersatts av en helt annan konstruktion, en sats (*det gör att*). Relationen mellan satserna har inte förändrats mycket, även om det i den svenska versionen ingår en instrumentell nyans som saknas i finskan.

- (12) Rakenteensa ansiosta vesi pystyy ottamaan vastaan ja luovuttamaan paljon lämpöenergiaa niin, ettei sen lämpötila juurikaan muutu. Vesi on siis tärkeä lämmönsäätelijä ja kuljettaja. Vattenmolekylerna ... förmår både ta emot och avge mycket värmeenergi utan att vattnets temperatur påverkas i nämnvärd grad. **Det gör att** vattnet har en viktig temperaturregerande funktion i cellen.

Vissa innehållsglidningar blir det i följande exempel:

- (13) **Sitten** on vielä todellinen minä, **mutta** sen harva tuntee hyvin. **Och slutligen** har vi det riktiga jaget **som** få av oss känner väl.

Här uttrycker orden *och slutligen* mer explicit än *sitten vielä* att det är fråga om den sista punkten i en uppräkningslista. Det är alltså fråga om en förstärkning av relationen. Lundquist (1994, s. 55 f.) diskuterar ett motsvarande exempel där översättaren använder konnektiver som visserligen är av samma typ som originalets konnektiver men uttrycker den ifrågavarande relationen svagare. I exempel 13 har vidare originalets komparativa konnektiv *mutta* inte överförts till målspråket utan syntaktiskt ersatts av det relativa pronomenet *som*. Motsättningen mellan satserna kommer alltså inte alls fram på svenska.

Ibland kan konnektivändringarna hänga samman med ändrad meningsindelning:

- (14) Tavallaan jokaisella on monta minää, **tai** minässä voidaan ajatella olevan monta eri ulottuvuutta. Man kan säga att vi alla har flera olika jag. **Åtminstone** har jaget flera olika dimensioner.

I exempel 14 har översättaren delat in den ursprungliga meningen i två olika meningar. Huhtala (1995, s. 103) påpekar att det är vanligt att ett sådant satsbyte förknippas med ett annat byte. Här förknippas satsbytet med ett konnektivbyte som leder till en förändring av relationen mellan satserna. Den additiva konnektiven *tai* i den finska ursprungstexten innebär att den andra satsen är likställd med den första men uttrycker ett alternativt innehåll, medan det komparativa *åtminstone* i den svenska översättningen gör den andra satsen till en inskränkning, en försiktigare tolkning av den första.

Ett slags förändrad motsvarighet är också en motsvarighet vars stilnivå inte överensstämmer med originalets – även om det i sådana fall inte är fråga om en förändring av relationen mellan satserna. I exempel 15 är *koska* ett stilneutralt ord, medan *ty* är formellt och ålderdomligt och inte passar i

modern läromedelstext. Också *varvid* i exempel 16 är mer formellt än *jolloin*.

- (15) Nykyisin tämä ei juuri ole mahdollista, **koska** vesissä on usein erilaisia epäpuhtauksia. I dag är detta för det mesta inte möjligt, **ty** de flesta vattendrag innehåller olika slag av föroreningar.
- (16) Selkeytyksessä veden annetaan seistä suurissa altaissa, **jolloin** sakka laskeutuu altaan pohjalle. Under sedimenteringen får vattnet stå i stora bassänger, **varvid** fällningen småningom sjunker ned på bassängens botten.

I vissa fall överförs alltså det innehållsliga sambandet korrekt från källspråket till målspråket trots att översättaren inte väljer konnektiver som är lexikonmotsvarigheter till källspråkets konnektiver. I sådana fall kan det ändå bli fråga om till exempel stilmässiga förändringar. Andra gånger kan konnektivändringen innebära en tydlig innehållsförändring av något slag, till exempel en förstärkning eller en försvagning av relationen mellan satserna.

III.3 Tillägg

Tillägg innebär att översättaren för in en konnektiv som saknar motsvarighet i den finska ursprungstexten.

När översättaren för in en extra konnektiv kan det bero på att han eller hon vill göra texten tydligare genom att explicit uttrycka någonting som är implicit i den finska texten. Här kan ju översättaren faktiskt ha en möjlighet att förbättra texten på ytnivån, vilket kan vara värdefullt just i läromedelstext. I följande exempel har översättaren infört flera tydliggörande konnektiver.

- (17) Juomaveden valmistamisessa on monia vaiheita. Vesilaitokselle tuleva pintavesi esikäsitellään. Siitä poistetaan roskat, kalat ja levät siivilöimällä. Framställningen av dricksvatten omfattar ett flertal olika skeden. Ytvattnet måste **först** undergå en förbehandling, **där** bl.a. fiskar, alger och mekaniska föroreningar som rosk av olika slag silas bort från vattnet.

Meningarna i exempel 17 utgör början på en lång uppräknning av olika faser i framställningen av dricksvatten. Översättaren har gjort texten åskådligare genom att införa den additiva konnektiven *först*, som visar att förbehandlingen är den första fasen. Vidare har han eller hon infört konnektiven *där*¹¹ som har en tydliggörande funktion – vi får veta vad som sker i förbehandlingen. Dessutom tillkommer uttrycket *bl.a.* som visar att också andra föreningar än de uppräknade kan behöva silas bort.

I exemplet ovan används konnektiven *där* inte bara i förklarande syfte utan också av rytmiska skäl, nämligen för att knyta ihop två korta fristående meningar så att texten känns mer flytande. Vanliga konnektiver som används på detta sätt är *och*, *men*, *eller*. Konnektiver kan också införas av andra rytmiska skäl än för att binda ihop korta meningar. Huhtala (1995, s. 68) konstaterar att vissa tillägg av småord i hennes material gör översättningen mer flytande. Jag ska ta två exempel till där konnektiverna liksom i exempel 17 kan ha förts in både av rytmiska skäl och för att göra texten innehållsmässigt tydligare. Om rytm i prosatext, se Nordman 1987 och Nordman 1992, s. 223 ff.

- (18) Happiatomi vetää elektroneja voimakkaammin puoleensa ja saa heikon negatiivisen varauksen. Vetyatomeihin syntyy heikko positiivinen varaus.
Syreatomen drar till sig elektronerna starkare än väteatomerna och blir **därmed** svagt negativt laddad **medan** väteatomerna blir svagt positivt laddade.

- (19) Sosiaalinen vauva konttaa muiden luo, ujo harkitsee ensin.
En socialt lagd baby kryper fram till folk **medan** blyga barn tvekar.

Om översättaren lägger till konnektiver som saknas i finskan måste han eller hon vara helt säker på att det faktiskt finns ett samband mellan de satser som binds ihop, så att det inte skapas ett samband som inte finns. En överflödig konnektiv kan föra in tanken på fel banor, så att det blir en innehållslig glidning. Så har det gått i följande exempel:

- (20) Uskonpuhdistus oli suuri murros ja muutos niillä alueilla, joilla se toteutui.
Reformationen innebar en stor förändring och var **samtidigt** en brytningsperiod för de områden där den genomfördes.

¹¹ C. Nyström (2001, s. 102, 197) klassificerar – något förvånande – det relativa adverbet *där* som en temporal konnektiv.

Orden *murros* och *muutos* används här tillsammans som ett stående uttryck. Orden är mer eller mindre synonyma men tillför ändå texten var sin innehållsnyans. I den svenska översättningen framhävs emellertid skillnaden mellan de likaså mer eller mindre synonyma *förändring* och *brytningsperiod*. Detta sker dels genom att *brytningsperiod* lösgörs och placeras i en egen (elliptisk) sats, dels genom användningen av *samtidigt* som gör *förändring* och *brytningsperiod* till separata, parallella företeelser.

Även i fall där konnektiver används helt korrekt för att förtydliga samband kan det vara riskabelt att föra in sådana i en översättning. Om konnektiverna är alltför många finns nämligen en risk för övertydlighet; texten kan göra ett förnumstigt intryck och läsningen kan störas. Vissa samband måste få vara implicita, så att läsaren får dra egna slutsatser (jfr Hellspong & Ledin 1997, s. 89 f.). När vi skriver är det fråga om en balansgång mellan risken för övertydlighet och risken för att läsaren inte ska förstå samband.

Enligt Blum-Kulka (2004, s. 293) är det troligt att "icke-professionella" översättare ofta gör en text mer explicit genom att föra in element, till exempel just konnektiver, som inte finns i ursprungstexten. Blum-Kulka (2004, s. 294) konstaterar dock att strategin också används av professionella översättare och att det rentav kan vara fråga om en universell strategi: "... it might be the case that explicitation is a universal strategy inherent in the process of language mediation, as practised by language learners, non-professional translators and professional translators alike".

Blum-Kulkas tes skulle kunna innebära att det generellt finns fler fall av tillägg än av bortfall när det gäller konnektiver i översättningar. Detta kan naturligtvis verifieras endast genom empiriska undersökningar. Själv har jag det intrycket att vissa texter utmärks av tillägg, andra snarare av bortfall av konnektiver. I Huhtalas (1995, s. 63 och 71) material¹² utgör bortfallen en större andel (27 procent) av de frivilliga översättningsbytena än tilläggen (23,8 procent).

III.4 Bortfall

Bortfall innebär att en konnektiv som finns med i ursprungstexten utelämnas i översättningen.

Ibland förefaller det som om översättaren med avsikt hade utelämnat en konnektiv som finns med i det finska originalet. Det behöver inte nödvändigtvis påverka innehållet, eftersom den relation som inte uttrycks explicit kan framgå av sammanhanget (implicit satskonnektion, C. Nyström

¹² Huhtalas undersökning omfattar språkliga element av alla slag, inte endast konnektiver.

2001, s. 100). Huhtala (1995, s. 78) konstaterar att innehållet i hennes material vanligen kvarstår vid bortfall av olika element, eftersom kontexten täcker innehållsförlusten. I följande exempel uttrycker *entä* närmast en additiv relation, men det är inte nödvändigt för förståelsen att relationen uttrycks explicit.

(21) Miten näitä kiinnostuksen kohteitasi toteutat? **Entä** miten arvioit itseäsi?

Hur förverkligar du dina intressen? Hur bedömer du dig själv?

I allmänhet är det ändå inte tillrådligt att utelämna konnektiver, eftersom "risken är stor att den del av innehållet som inte uttrycks explicit heller inte noteras av läsarna" (Ingo 1991b, s. 10). I följande exempel uttrycks ett samband explicit i finskan (med ordet *vastaavasti*), men i svenskan finns inget sambandsord. Texten hör visserligen ihop med en bild som visar hur batteriet i en cd-spelare laddas, men trots det kan det vara svårt för den svenskspråkiga eleven som läser texten att se sambandet mellan cd-spelarens batteri och cellens ADP.

(22) Kun CD-soittimen akun energia on siirtynyt ääneksi, valoksi ja lämmöksi levyjä soitettaessa, se voidaan ladata uudelleen voimalasta tulevalla energialla. **Vastaavasti**, kun soluissa ATP:n energia on käytetty johonkin tarkoitukseen, esim. lihassolujen supistumisen aikaansaamiseksi, ADP:tä voidaan ladata uudelleen ATP:ksi.

När man spelar skivor i CD-spelaren har energin i batteriet överfört i ljud, ljus och värme. Batteriet kan laddas på nytt med energi från ett kraftverk. När cellens energi i ATP har använts för något ändamål, t.ex. för att åstadkomma en muskelsammandragning, kan ADP laddas på nytt och bilda ATP.

Texten kan bli både innehållsmässigt och rytmiskt haltande när konnektiver utelämnas, som i följande exempel:

(23) Sinussa on tietysti mukana paljon lapsuudesta tuttua, mutta **myös** uutta ja jopa itsellesi yllättävää.

Mycket i dig själv är bekant från barndomen, men det finns mycket sådant som är nytt och överraskande för dig.

(24) Meristä saadaan ravintoa, öljyä ja raaka-aineita kuten suolaa ja muita mineraaleja. **Lisäksi** meret ovat rahtiliikenteelle edullisia väyliä.

Från haven får vi näring, olja och råvaror som salt och andra mineraler. Haven är fördelaktiga leder för godstransporter.

I exempel 23 har konnektiven *myös* lämnats översatt. (Också andra ord än konnektiver har lämnats översatta i detta exempel, nämligen *tietysti*, *jopa* och *itsellesi*. Utelämnandet av dem innebär bortfall av tydliga innehållselement.) Både i exempel 23 och i exempel 24 hade texten blivit både lättare att läsa och lättare att förstå om konnektiven *också* hade förts in i den svenska översättningen.

Det finns också allvarigare fall där texten förefaller direkt ologisk för att en konnektiv har utelämnats så att den semantiska relationen mellan satserna inte kommer fram i översättningen.

(25) Kehittyneissä maissa lähes jokaisella on käytössään juomakelpoista vettä. **Kuitenkin** huoli juomaveden laadusta saa mm. monen länsieurooppalaisen ostamaan pulloittettua vettä.

Nästan alla människor i i-länderna har tillgång till drickbart vatten. Oron för dricksvattnets kvalitet får många västeuropé att köpa buteljerat vatten.

Här kommer det logiska sambandet (motsatsförhållandet) mellan meningarna inte alls fram i översättningen på grund av att den komparativa konnektiven *kuitenkin* har lämnats översatt. (Ett innehållselement har också fallit bort genom att det nyanserande *mm.* inte har blivit översatt.) Sådana bortfall är speciellt beklagliga just i läromedelstext. Texten blir genast mer begriplig om vi för in konnektiven *ändå* (och mer nyanserad om vi också lägger till *bl.a.*):

Nästan alla människor i i-länderna har tillgång till drickbart vatten. **Ändå** får oron för dricksvattnets kvalitet **bl.a.** många västeuropé att köpa buteljerat vatten.

Enligt I. Nyström (1999, s. 60) går textuella signaler speciellt lätt förlorade vid översättning om de inte kan återges med samma medel som i originalspråket. Som exempel 23, 24 och 25 ovan visar förekommer det också att konnektiver och andra småord utelämnas trots att de faktiskt hade kunnat återges med samma medel som i originalspråket.

Det finns ett flertal tänkbara orsaker till att konnektiver som skulle behövas för att uttrycka relationer utelämnas i översättningar (jfr Äikäs 2004, s. 16). Prosaiska orsaker är naturligtvis brådska och slarv. Hos en del översättare kan det också vara en individuell egenhet, en vana, att utelämna små-

ord. Mer "funktionella" orsaker kan vara att översättaren koncentrerar sig på att få med de konkreta, betydelsefulla elementen och glömmar bort småorden eller helt enkelt arbetar med en isolerad mening åt gången och inte tänker på hur meningarna hör ihop. Vidare kan det hända att sambanden i texten är så självklara för översättaren att han eller hon inte tänker på att sätta ut konnektiver. Jag har också blivit uppmärksamgjord på att orsaken i vissa fall kan vara brist på utrymme. Det kan nämligen hända att en översatt text måste vara exakt lika lång som ursprungstexten, och då ligger det nära till hands att översättaren utelämnar diverse småord för att uppnå det målet. Ytterligare en orsak kan vara att översättaren tycker att textens rytm eller flyt kräver att något eller några ord utelämnas.

Vilka orsakerna än kan vara är bortfall säkert det som har mest negativa följder när det gäller behandlingen av konnektiver i översättningar. Fastän konnektiverna ofta är små ord har de betydelse för helheten, textväven, och bortfall kan göra de innehållsliga sambanden oklara och texten svår att förstå. Ingo (1991a, s. 255) konstaterar att utelämnningar i vanliga fall är allvarligare förändringar än tillägg "eftersom utelämnningar gör texten semantiskt fattigare, vilket kan ha störande effekter på informationsflödet".

Det säger sig självt att översättare av läromedel borde vara speciellt uppmärksamma när det gäller att göra samband tydliga. Trots det har konnektivbortfall varit ett genomgående drag i vissa av de läromedel som jag har språkgranskat.

IV Analys av satskonstruktionen i en översatt text

IV.1 Material: ett avsnitt ur BIOS 2, biologi för gymnasiet, på finska och svenska

I föregående kapitel har jag gett en översikt över olika sätt att behandla konnektiver i översättningar, och jag har tagit relativt korta exempel ur flera olika texter. En text utgör emellertid en **väv av samband** (eng. "texture", Halliday & Hasan 1976, s. 2 f.), och detta gäller också konnektiv-användningen. Det innebär att det inte går att belysa alla aspekter med hjälp av lösryckta exempel. I detta kapitel vill jag därför närma mig ämnet ur ett annat perspektiv. Jag ska jämföra ett avsnitt ur en läromedelstext på finska med samma text i svensk översättning för att se vilka motsvarigheter de finska konnektiverna har i svenskan och vice versa. Jag vill visa hur konnektiverna fungerar i textväven genom att analysera en sammanhängande text. Någon heltäckande beskrivning av textväven är det inte fråga om, eftersom det är bara ett slags bindning som behandlas.

FOTOSYNTESI ON IHANNE- OLOISSA TEHOKASTA

(1) **Mitä** tehokkaammin fotosynteesiä tapahtuu kasvissa, **sitä** enemmän kasvi tuottaa orgaanista ainetta, ja **sitä** nopeammin se kasvaa. (2) **Kun esimerkiksi** viljelykasvien fotosynteesi saadaan tapahtumaan tehokkaasti, tulee hyvä sato. (3) Fotosynteesin tehokkuuteen voidaan vaikuttaa huomattavastikin **säättämällä** ympäristötekijät mahdollisimman suotuisiksi. (4) Helpointa tämä on kasvihuoneessa, jossa voidaan vaikuttaa kaikkien ympäristötekijöiden eli valon, hiilidioksidin, lämpötilan, veden ja ravinteiden määrään.

Näkyvä valo on fotosynteesin energialähde

(5) Auringosta maapallolle tulevan säteilyn aallonpituus vaihtelee alle nanometristä yli kilometriin. (6) Fotosynteesin energialähteeksi kelpaa Auringon koko säteilystä vain näkyvä valo, jonka aallonpituusalue on 380–750 nm. (7) Maapallolle tulevan näkyvän valon kokonaisuudesta fotosynteesissä käytetään vain noin 2 %. (8) Näkyvän valon eri aallonpituudet havaitaan eri väreinä. (9) Yhteyttämisväriaineet pystyvät sitomaan parhaiten punaisen ja sinisen värin aallonpituusalueelta. (10) Vihreän värin aallonpituusalue heijastuu pääosin pois kasvin lehdestä, joten lehti näyttää vihreältä.

(11) Aurinkoisena päivänä fotosynteesi on tehokkaampaa kuin pilvisenä päivänä, ja aurinkoinen kasvupaikka on yleensä fotosynteesin tehon kannalta parempi kuin varjoisa. (12) **Toisaalta** monet kasvit ovat sopeutuneet kasvaamaan hyvinkin varjoisilla kasvupaikoilla. (13) Tällaisten varjokasvien fotosynteesiteho on kirkkaassa valossa paljon alhaisempi kuin kirkkaaseen valoon sopeutuneilla valokasveilla. (14) Kasvit pystyvät käyttämään Auringosta tulevasta valosäteilystä vain pienen osan fotosynteesissään. (15) **Siksi** valon määrän lisääntyminen nostaa fotosynteesin tehoa vain tiettyyn rajaan asti.

FOTOSYNTESIEN ÄR EFFEKTIV UNDER IDEALA OMSTÄNDIG- HETER

(1) En växt med effektiv fotosyntes producerar mer organiska ämnen och växer snabbare. (2) **Om** man kan öka fotosynteseffekten hos odlingsväxterna blir skörden **alltså** större. (3) **Genom** att reglera växtmiljön kan man märkbart öka effektiviteten, och detta sker enklast genom växthusodling där man kan påverka tillgången till alla viktiga miljöfaktorer, dvs. ljus, koldioxid, värme, vatten och näring.

Det synliga ljuset är fotosyntesens energikälla

(4) Våglängden på den solstrålning som når jorden varierar från mindre än en nanometer till över en kilometer. (5) Endast det synliga ljuset, inom våglängdsområdet 380–750 nm, duger **emellertid** som energikälla vid fotosyntesen. (6) Av den totala mängden synligt ljus som når jorden, utnyttjas endast ca 2 % för fotosyntesen. (7) De olika våglängderna inom det synliga ljuset uppfattas som olika färger. (8) De fotosyntesiserande pigmenten binder bäst de våglängdsområden som ger rött och blått ljus, **medan** det gröna ljuset till största delen reflekteras från bladets yta. (9) **Därför** uppfattar vi bladets färg som grönt.

(10) Under en solig dag sker fotosyntesen effektivare än under en molnig dag, och en solrik växtplats är oftast bättre än en skuggig när det gäller fotosynteseffekten. (11) **Men** många växter har anpassats till mycket skuggiga växtplatser och i starkt ljus är fotosynteseffekten hos sådana skuggväxter mycket lägre än hos ljusväxter anpassade till starkt ljus. (12) **Eftersom** växterna förmår utnyttja endast en liten del av solens ljusstrålning, kan en ökad ljusmängd höja fotosynteseffekten endast till en viss gräns.

Den text som jag har valt att analysera ingår i boken *BIOS 2 Solu ja perinnöllisyys* 2004 (biologi för gymnasiet) som jag har tagit exempel ur redan tidigare. Den svenska översättningen är tagen ur ett manuskript som jag har fått mig tillsänt för språkgranskning.

Vid analysen utgår jag från de strategier vid översättning av konnektiver som jag har beskrivit i kapitel III.

IV.2 Analys

Konnektiver och uttryck som motsvarar konnektiver på det andra språket är skrivna med fetstil. Meningarna är numrerade. I det följande anger siffrorna inom parentes vilken mening i de ovanstående texterna som avses.

Vi kan allmänt konstatera att den svenska texten avviker en hel del från den finska. Avvikelser på ord- och frasnivå är till exempel att *hyvä sato* (2) på finska har blivit *större skörd* (2) på svenska och att orden *säätämällä ympäristötekijät mahdollisimman suotuisiksi* (3) har förkortats till *reglera växtmiljön*. Den svenska texten är som helhet kortare än den finska – i allmänhet tenderar översatta texter tvärtom att bli lite längre än ursprungstexterna (Ingo 1991a, s. 187). Den innehåller också färre meningar (tolv mot femton i finskan), vilket beror på att översättaren har bundit ihop meningar som är fristående i finskan. Hopbindandet har skett med konjunktionen *och* (meningarna 3 och 11 i den svenska texten) samt med subjunktionerna *medan* (mening 8) och *eftersom* (mening 12). Å andra sidan har bisatsen i den finska meningen 10 gjorts till en egen mening i svenskan (9). Meningarna 9 och 10 i finskan motsvaras visserligen tillsammans av 8 och 9 i svenskan, men meningsindelningen är olika. Också **inom** vissa meningar har översättaren grupperat om uttryck.

Vi kan anta att alla dessa skillnader mellan den finska och den svenska texten också leder till skillnader i fråga om satskonnektionen. Ingo (1991a, s. 119) konstaterar: "Kopplingsförhållandena kräver särskild uppmärksamhet, dels när man vid översättning av någon orsak avviker från originaltextens ordföljd och predikationernas ordningsföljd, dels när textmaterialet indelas i satser och meningar på ett sätt som avviker från originaltexten." Jag ska nu jämföra konnektiverna i den finska och den svenska versionen utgående från de strategier som tas upp i kapitel III ovan.

IV.2.1 Direkt motsvarighet

I texterna finns tre fall som jag räknar som direkt motsvarighet. De svenska konnektiverna är alltså lexikonmotsvarigheter till de finska och återger också det innehållsliga sambandet korrekt. Siffrorna inom parentes anger vilken mening som avses i den finska respektive den svenska texten.

<i>ja</i> (1)	–	<i>och</i> (1)
<i>jossa</i> (4)	–	<i>där</i> (3)
<i>ja</i> (11)	–	<i>och</i> (10)

Också de tre fallen av *kuin* – *än* (meningarna 11 och 13 i den finska texten respektive 10 och 11 i den svenska) skulle eventuellt kunna räknas som konnektiver om de fraser som följer efter dem räknades som satser reducerade genom ellips (*SAG* 4, s. 939); frasen *än under en molnig dag* i mening 10 skulle till exempel kunna betraktas som en förkortning av *än den (fotosyntesen) sker under en molnig dag*.

IV.2.2 Förändrad motsvarighet

IV.2.2.a Förändrad motsvarighet som beror på strukturskillnader mellan språken

<i>säätämällä</i> (3)	–	<i>genom att reglera</i> (3)
-----------------------	---	------------------------------

Det finns endast ett fall där strukturskillnader mellan språken ger upphov till förändrad motsvarighet: infinitivformen¹ *säätämällä* (3) ersätts av *genom att reglera* (3), alltså konnektiv plus infinitivfras². Det innehållsliga sambandet har inte förändrats.³

¹ Infinitiv i adessiv (*Iso suomen kielioppi*, s. 511).

² Infinitivfraser räknas av C. Nyström (2001, s. 109) som satsförkortningar.

³ Placeringen av *genom att reglera växtmiljön* i början av mening 3 leder dock till försämrade informationsföljd i svenskan. Eftersom känd information som anknuter till den föregående meningen helst ska stå först (I. Nyström 1999, s. 13 ff.) skulle en ordföljd som överensstämmer med finskans ha varit bättre: *Effektiviteten* (eller hellre: *effekten*) kan märkbart ökas genom att man reglerar växtmiljön.

IV.2.2.b Förändrad motsvarighet som inte beror på strukturskillnader mellan språken

<i>kun</i> (2)	–	<i>om</i> (2)
<i>joten</i> (10)	–	<i>därför</i> (9)
<i>toisaalta</i> (12)	–	<i>men</i> (11)
<i>siksi</i> (15)	–	<i>eftersom</i> (12)

I de här fallen har översättaren av någon anledning frivilligt valt att ersätta de finska konnektiverna med förändrade motsvarigheter i svenskan. Vi ska se närmare på vad det leder till.

I fallet *kun* (2) – *om* (2) blir det snarast fråga om en nyansförändring: i finskan betonas följdfunktionen, i svenskan villkorsfunktionen.

I fallet *joten* (10) – *därför* (9) har en bisats inledd av *joten* ersatts av en huvudsats inledd av *därför*, bägge kausala konnektiver. Översättaren har kanske velat undvika den direkta motsvarigheten till *joten*, nämligen *varför*, ett ord som har en ålderdomlig och byråkratisk klang. Den ändrade meningsindelningen när det gäller meningarna 8 och 9 i svenskan jämfört med meningarna 9 och 10 i finskan leder till ett slags perspektivförskjutning: medan *joten* enbart syftar på huvudsatsen i mening 10 där det talas om den gröna färgen kommer *därför* i svenskan att syfta på hela mening 8 där det talas om såväl rött och blått som grönt ljus. Det blir alltså en viss innehållsförändring.

Konnektiverna *toisaalta* (12) och *men* (11) är bägge kausala konnektiver, men den inbyggda motsättningen betonas mer på finska än på svenska. Detta är alltså ett fall där relationen försvagas i översättningen. Som konstateras nedan (s. 111) är konnektivbytet säkert också en orsak till att den mening som inleds med *men* binds ihop med följande mening i svenskan.

I fallet *siksi* (15) – *eftersom* (12) har finskan två självständiga meningar 14 och 15, av vilka den senare inleds med adverbet *siksi*. I svenskan har de två meningarna knutits ihop till en mening (12), som inleds av subjunktions *eftersom*. Både *siksi* och *eftersom* är kausala konnektiver. Vid första påseende kan den finska texten här verka lättare att ta till sig än den svenska. I finskan beskrivs nämligen först förutsättningen i mening 14, och sedan kommer följden i mening 15 som inleds av *siksi*. I svenskan däremot måste läsaren hålla den inledande kausala konnektiven *eftersom* i minnet under hela läsningen och sedan knyta den till följdsatsen som kommer sist. Tänker vi emellertid på texten som helhet kan det vara motiverat att placera *eftersom* först för att knyta ihop mening 12 med det föregående. I mening 12 upprepas nämligen ett faktum som nämnts redan i föregående stycke, i meningarna 5 och 6 i den svenska texten – att endast en liten del av solens strålning används som energikälla vid fotosyntesen. Genom användningen

av *eftersom* i början av mening 12 i svenskan blir det möjligt att syfta tillbaka på detta tidigare nämnda faktum. I finskan finns inte denna syftning; *siksi* (15) syftar enbart på föregående mening. Därför blir meningarna 14 och 15 i finskan mer lösryckta från det föregående än motsvarande meningar i svenskan. Det innehållsmässiga och logiska sambandet mellan meningarna 14, 15 i finskan respektive 12 i svenskan och resten av stycket förblir dock dunkelt på bägge språken.

Konnektivändringarna kan här sägas vara av två slag. Dels är det fråga om en skillnad i styrka; en relation blir starkare eller svagare uttryckt i översättningen än i originalet. Dels är det fråga om att konnektiver används olika i originalet och i översättningen; syntaktiska olikheter och ändrad meningsindelning leder till syftnings- och innehållsförskjutningar.

IV.2.3 Tillägg

Följande konnektiver som inte har någon motsvarighet i den finska texten ingår i översättningen:

<i>alltså</i>	(2)
<i>och</i>	(3)
<i>emellertid</i>	(5)
<i>medan</i>	(8)
<i>och</i>	(11)

Av dessa används tre för att binda ihop meningar där meningsindelningen är annorlunda i översättningen än i originalet: *och* (3), *medan* (8) samt *och* (11).

Att översättaren valt att binda ihop två meningar med *och* i mening 3 har säkert att göra med rytmen i texten. Om punkten hade satts ut på samma ställe som i finskan skulle vi i svenskan ha tre relativt korta meningar (1, 2, 3) radade efter varandra, vilket skulle resultera i ett slags stackatorytm.

När det gäller mening 11 i svenskan bidrar utbytet av *toisaalta* (12) mot *men* (11) till att den första satsen känns avhuggen om den inte binds ihop med den andra satsen. Om *toisaalta* i stället hade översatts med den direkta motsvarigheten *å andra sidan* hade den första satsen känts mer självständig i svenskan.

Konnektiven *medan* i mening 8 uttrycker en tydlig innehållsnyans, en motsats. Denna motsats kommer fram också på finska genom att den gröna färgen behandlas i en ny mening. Att meningsgränserna i svenskan ändras genom att två meningar binds ihop med *medan* leder emellertid till den

perspektivförskjutning i översättningen som redan har behandlats: konnektiven *därför* (9) kommer att ha en mer omfattande syftning än *joten* (10) i finskan.

Den kausala konnektiven *alltså* (2) har av allt att döma förts in för att göra texten tydligare. Vi kan dock säga att *alltså* behövs mer i svenskan för att framhäva sambandet mellan effektiv fotosyntes och tillväxt än motsvarande konnektiv (*siis*) skulle ha behövts i finskan. Detta beror på att sambandet understryks med konnektiver redan i mening 1 i finskan (*mitä – sitä – sitä*), medan mening 1 i svenskan helt saknar konnektiver. En annan orsak till att *alltså* behövs är att också *esimerkiksi* (2) har lämnats översatt. Här fungerar *alltså* en kausal konnektiv i någon mån som ersättning för tre komparativa och en additiv konnektiv. Vi ser att texten verkligen utgör en väv av samband; relationer kan uttryckas på olika ställen och på olika sätt i originalet och översättningen.

Av de konnektiver som tillkommit i svenskan har *emellertid* (5) den klaraste funktionen. Ordet uttrycker ett samband som inte uttrycks explicit på finska men som gärna får uttryckas explicit. Det gör definitivt texten tydligare och underlättar läsförståelsen. Här har översättaren lyckats förbättra texten utan att på något sätt göra våld på den.

En del av de konnektiver som finns i översättningen men inte i originalet har införts för att binda ihop meningar där meningsindelningen är annorlunda i översättningen än i originalet. Den ändrade meningsindelningen har att göra med rytmässiga faktorer och konnektivbyte. Införandet av *medan* leder till en perspektivförskjutning senare i översättningen, och *alltså* har möjligen förts in för att kompensera för ett tidigare bortfall av konnektiver. Vi ser att texten är en väv av samband där många olika faktorer påverkar varandra. Den enda införda konnektiven som har en klart tydliggörande funktion är *emellertid* (5).

IV.2.4 Bortfall

Följande konnektiver i den finska ursprungstexten – alla finns i de två första meningarna – har utelämnats i översättningen:

mitä – sitä – sitä (1)
esimerkiksi (2)

Vi ser att översättaren har förkortat hela mening 1 radikalt i samband med att konnektiverna *mitä – sitä – sitä* har utelämnats. All sakinformation finns visserligen med i den förkortade meningen, men det komparativa sambandet

skulle ändå bli lättare att uppfatta om det uttrycktes explicit också på svenska: *Ju effektivare fotosyntesen sker, desto mer organiska ämnen producerar en växt och desto snabbare växer den*. Orsaken till förkortningen kan ha varit att översättaren har tyckt att meningen skulle bli krånglig om den översattes direkt. Det har kanske känts besvärligt att få in frasen *en växt* (eller eventuellt *växten*). Det är också möjligt att meningens placering som första mening i det första stycket under en mellanrubrik har haft betydelse vid översättningen. Det kan ha känts tydligast att inleda meningen och stycket med det klara subjektet *en växt*. I mitt tycke skulle det dock gå bra att inleda meningen med *ju effektivare fotosyntesen sker*, eftersom det är *fotosyntesen*, inte *växten*, som spelar huvudrollen i stycket. Dessutom är *fotosyntesen* ingalunda något nytt begrepp, utan den har behandlats utförligt tidigare i texten. – Som vi har sett lyckas översättaren dock i någon mån kompensera för bortfallet av *mitä – sitä – sitä* genom att införa tillägget *alltså* i mening 2 i svenskan.

Också *esimerkiksi* (2) har utelämnats. Det innebär ett visst betydelsebortfall, men den kausala konnektiven *alltså* (2) fungerar som kompensation i svenskan.

Det kan påpekas att partikeln *-kin* i *huomattavastikin* (3) inte har någon motsvarighet i översättningen, men den har inte heller någon satsbindande funktion och kan *alltså* inte räknas som en konnektiv i detta fall. Partikeln är också mycket svår att översätta, och utelämnandet leder inte till något betydelsebortfall.

De konnektivbortfall som skett i översättningsprocessen har gjort översättningen mindre explicit än originalet, men bortfallen kompenseras i någon mån av att en extra konnektiv har införts på ett annat ställe i översättningen.

IV.3 Kommentarer

Den svenska översättningen av analystexten innehåller en hel del avvikelser från originaltexten till exempel när det gäller meningsindelningen, något som har lett till glidningar av olika slag i satskonnektionen. Översättaren har varit skicklig nog att undvika direkta felöversättningar till följd av glidningarna, men hos mindre rutinerade översättare kan ett alltför fritt grepp leda till att innehållet blir förvrängt.

På åtminstone ett ställe har översättaren lyckats göra sammanhanget tydligare på målspråket genom att föra in en konnektiv som saknas i källspråket.

V Sammanfattning

I det föregående har jag gett en översikt över olika sätt på vilka konnektiver behandlas vid översättning från finska till svenska. Jag har räknat med följande strategier vid översättning av konnektiver: direkt motsvarighet, förändrad motsvarighet, tillägg och bortfall, och jag har illustrerat strategierna med exempel ur fem olika läromedelstexter på finska och samma texter i svensk översättning. I samband med exemplen har jag diskuterat hur konnektivförändringarna, tilläggen och bortfallen har påverkat innehållet och förståelsen av texten.

Direkt motsvarighet innebär att en konnektiv i finskan har en lexikonmotsvarighet i den svenska översättningen och att också det innehållsliga sambandet är korrekt överfört.

I gruppen förändrad motsvarighet ingår för det första fall där strukturskillnader mellan finska och svenska tvingar fram konnektivändringar. Det är i princip inte fråga om innehållsliga skillnader, men översättningsbytena kan föra med sig innehållsglidningar av olika slag. Texten kan till exempel bli mer eller mindre explicit på målspråket än på källspråket. Förändrad motsvarighet kan för det andra innebära att översättaren frivilligt väljer att göra ändringar i fråga om konnektiverna. Det kan vara ändringar som inte påverkar det innehållsliga sambandet men som till exempel innebär stilmässiga förskjutningar. Det kan också vara ändringar som leder till innehållsglidningar, till exempel förstärkning eller försvagning av en relation.

Tillägg innebär att en konnektiv som saknas i finskan förs in i översättningen till exempel för att översättaren vill göra texten tydligare. Ökad tydlighet är naturligtvis oftast en fördel när det gäller läromedel. Ökad tydlighet kan förbättras av att konnektiver införs. Konnektivtillägg kan emellertid också leda till innehållsliga glidningar, och ibland kan de innebära risk för övertydlighet.

Bortfall, att en konnektiv som finns med i ursprungstexten utelämnas i översättningen, behöver inte alltid påverka förståelsen eftersom sambandet mellan meningarna kan vara implicit. I många fall kan bortfallet dock ha ödesdigra följder för läsbarheten och förståelsen genom att innehållsmässiga samband inte klart framgår i översättningen. Det är därför viktigt att bortfall undviks i läromedel. Tyvärr har konnektivbortfall varit ett genomgående drag i vissa av de läromedelstexter som jag har språkgranskat.

Det är viktigt att översättaren är noggrann och analyserar ursprungstexten grundligt för att undvika sådana konnektivändringar, konnektivtillägg och konnektivbortfall som påverkar tydligheten i den översatta texten. Detta är

naturligtvis något som översättare av läromedel borde vara speciellt medvetna om.

Eftersom lösryckta exempel inte ger en helhetsbild av satskonstruktionen i en text har jag också jämfört en sammanhängande finsk läromedelstext med samma text i svensk översättning. Den analysen visar att en text är en väv av samband och att översättningen av konnektiver påverkas av många olika faktorer. Vi ser till exempel att en avvikelse från originalet på ett ställe i översättningen kan föra med sig en avvikelse på ett annat ställe. Det är viktigt för en översättare att se sammanhanget, texten som helhet. Det är – vilket kanske kan tyckas paradoxalt – också viktigt att undvika ett alltför fritt översättningsgrepp åtminstone i sakttext. Omotiverade ändringar i meningsindelningen och andra avvikelser från originalet kan leda till glidningar i satskonstruktionen som i värsta fall kan förvränga innehållet. När det gäller konnektiverna är det i många fall säkrast att följa Ingos (1991a, s. 247) allmänna översättningsprincip: ”Så exakt som möjligt, så fritt som nöden kräver.”

Litteratur

- Anderman, Gunilla, 1999: On the Perils of Particle Translation. I: Anderman, Gunilla & Rogers, Margaret (eds): *Word, Text, Translation. Liber Amicorum for Peter Newmark*. Multilingual Matters, 35–46.
- Blum-Kulka, Shoshana, 2004: Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. I: Venuti, Lawrence (ed.): *The Translation Studies Reader*, second edition, New York and London: Routledge, 290–305.
- Discourse Processes*, 1997, Vol. 24, nr 1. Special issue: Discourse markers.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1984: Texters begriplighet – ett språkpragmatiskt problem. I: *Språkvård* 2/1984, 3–13.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, Ruqaiya, 1976: *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per, 1997: *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Huhtala, Paula, 1995: *Från teori till praktik. Analys av översättningar från finska till svenska*. Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora 20. Uleåborg.
- Hultman, Tor G., 2003, *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien (distr.: Norstedts).
- Huovinen, Hillevi & Kuure, Leena, 1987: *Kohesion och hövlighetsstrategier i tvåspråkiga elevs texter*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet, serie B nr 11. Uleåborg.
- Ingo, Rune, 1991a: *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune, 1991b: Översättningens fyra grundaspekter. I: *Språkbruk* 2/1991, 7–12.
- Iso suomen kielioppi*, 2004. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki.

- Karvonen, Pirjo, 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632. Helsinki.
- Källgren, Gunnel, 1979: *Innehåll i text. En genomgång av faktorer av betydelse för texters innehåll, uppbyggnad och sammanhang*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 11. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lita, 1994: *Oversattelse. Problemer og strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv*. København: Samfundslitteratur.
- Melin, Lars, 1992: Textbinding i läroboksspråk. I: *Språkvård* 1/1992, 21–27.
- Melin, Lars, 1995: Grafisk pyttipanna. Om text och grafisk form i läroböcker. I: Strömquist, Siv (red.): *Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker*. Ord och stil. Språkvårdssamfundet skrifter 26. Uppsala: Hallgren & Fallgren, 77–123.
- Nordman, Marianne, 1987: *Rytm och balans i svensk prosatext*. Nordsvenska 5. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Kungälv.
- Nordman, Marianne, 1991: En skönlitterär text och dess översättning. En ministudie i prosarytm. I: Lilja, Eva m.fl. (red.): *Vers-mått. Studier framlagda vid Andra nordiska metrikkonferensen, Uppsala oktober 1989*. Skrifter utgivna av Centrum för Metriska Studier 2. Göteborg, 37–46.
- Nordman, Marianne, 1992: *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Nyström, Catharina, 2001: *Hur hänger det thop? En bok om textbinding*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 32. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Nyström, Ingegerd, 1993: Informationsstruktur och grammatisk struktur på kollisionskurs. Några synpunkter på ordföljdsproblem i finlandssvenskan. I: Ivars, Ann-Marie m.fl.(red.): *Språk och social kontext*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, serie B, nr 15. Helsingfors: Universitetsförlaget, 191–204.
- Nyström, Ingegerd, 1998: *Språktips för läromedelsförfattare*. Schildts.
- Ransgart, Martin, 2003: *Begriplighet och engagemang i lärobokstext – en undersökning om läsförståelse hos mellanstadieelever*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet (MINS), rapport 53. Stockholm.
- Ransgart, Martin, 2004: Texten kräver helhetsgrepp. I: *Språkvård* 3/2004, 19–26.
- Reichenberg, Monica, 2000: *Röst och kausalitet i lärobokstexter. En studie av elevers förståelse av olika textversioner*. Göteborg Studies in Educational Sciences 149. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg.
- Reichenberg, Monica, 2004: Hur göra texter lättare att förstå? I: *Hett stoff. Finlands-svensk Pedagogisk Tidskrift* 2/2004, 4–9.
- SAG, *Svenska Akademiens grammatik*, 1999. Stockholm: Svenska Akademien (distr.: Norstedts).
- Sorvali, Irma, 1990: *Studier i översättningsvetenskap*. Uleåborg: Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet.
- Äikäs, Monica 2004: Vart tog sambandsorden vägen? Om konnektiver och andra småord i översatt läromedelstext. I: *Språkbruk* 4/2004, 12–17.

Abstract

Connectives are markers of cohesion, items that express relationships between pairs of clauses in a text. This article discusses different ways in which connectives are treated in translations of schoolbooks from Finnish into Swedish. Four translation strategies are discerned with regard to connectives: equivalence, changed correspondence, addition and omission. These strategies are illustrated by examples consisting of two or three sentences from five Finnish schoolbooks and the corresponding Swedish translations. It is discussed how the translators of the texts have succeeded or failed in transferring relations expressed by connectives from the source language into the target language.

There are aspects of the expression of cohesion by connectives that cannot be exhaustively described through isolated examples consisting of two or three sentences. Therefore, the article also contains a close analysis of the use of connectives in a longer passage from a Finnish schoolbook and the corresponding Swedish translation. This analysis confirms that cohesion forms a network of relations in a text, and that a specific solution chosen by the translator at one point in the text influences other solutions at other points in the text. This is something that translators ought to take into account when transferring cohesion expressed by connectives from one language into another.